

ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕАЛЬНІ ВАЖЕЛІ ВПЛИВУ НА ТІНЬОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ

Стаття розкриває значення демографічних процесів як одного з факторів, що здійснює вплив на формування інвестиційного клімату. В цьому аспекті зазначено важливість такого явища як тіньові демографічні процеси та визначено механізм соціально-економічного впливу на них.

Регіон (або країна), чисельність населення в якому постійно зменшується або є непрогнозованою, не може бути повноцінним економічним партнером для адміністративно-територіальних угруповань, що його оточують. По-перше, обсяги експортно-імпорتنих операцій майже неможливо прогнозувати через нестабільність кількості майбутніх споживачів імпорту і виробників експорту; і, по-друге, зниження кількості мешканців регіону, майже автоматично буде викликати зменшення обсягів зовнішніх та внутрішніх інвестицій до економіки регіону [11, с. 44]. Зменшення чисельності населення країни є найнегативнішим чинником формування (а в нашому випадку – руйнування) інвестиційного клімату, індикатором байдужості до концепції гуманізму з боку державної влади, недостатості рівня розвитку громадських інституцій, і зокрема профспілок, відсутності морально орієнтованої свідомості суспільства взагалі. Саме тому, одним з пріоритетних завдань державного втручання в економічні процеси має бути стимулювання зростання чисельності населення та підвищення рівня його участі в економічних процесах, зокрема через підвищення рівня доходів, біологічної та професійної якості трудових ресурсів.

Дослідження сучасних демографічних процесів в Україні у контексті їх зв'язку зі станом економіки та рівнем життя здійснюють такі науковці як Мандибура В. [2-4], Лібанова Е. [1], Пирожков С. [5], Піскунов В. [6-7, 9], Стешенко В. [6, 9-10], Яковенко Р. [11-12].

До цього часу недостатньо дослідженим є явище тіньової демографії, а точніше тіньових демографічних процесів (далі, відповідно – ТД та ТДП), причини його появи, рівень їхнього впливу на формування інвестиційного клімату та механізми соціально-економічного впливу на них.

Метою написання цієї статті є визначення сутності, причин, що викликають та наслідків такого явища як ТД, а також модулювання механізму соціально-економічного впливу на ТДП.

Концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді “соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів” [8, с. 4]. Таким чином, визначивши, сутність таких явищ як ТДП шляхом реалізації політики поліпшення соціально-економічних умов життя та реалізації важелів соціально-економічного впливу на інші умови життя населення можна здійснювати ефективний вплив на подолання такого явища як ТД, та поліпшення загального демографічного стану.

До тіньових демографічних процесів слід відносити як явища, що знаходяться у безпосередньому причинно-наслідковому зв'язку з тіньовою економікою, так і демографічні події, що уникають державного обліку внаслідок неекономічних причин. Друге явище є наслідком маргіналізації певних верств населення, недостатнім рівнем уваги до малозабезпечених, бідних або позбавлених засобів для існування громадян, сімей або громад, що не мають постійного місця проживання, з боку органів державного обліку або недбалістю їх окремих співробітників.

Стосовно першого явища, то тут необхідно зазначити наступне. За даними правоохоронних органів, у великих містах більше половини молодих людей беруть участь у “тіньовій” економіці. До того ж абсолютно латентними для держстатистики і правоохоронних органів є обсяги реальної зайнятості молоді у кримінальній економіці, тобто тієї її частини, яка заробляє собі на прожиття шляхом рекету, шахрайства та інших протиправних дій [3, с. 106]. Абсолютно зрозуміло, що в цьому випадку контролювати динаміку демографічних подій в даному соціальному прошарку майже неможливо.

Поліпшення загального демографічного стану України в об'єктивно існуючих умовах має здійснюватись шляхом реалізації трьох поступових кроків:

- 1) виявлення демографічних тенденцій і подій, що знаходяться в тіньовому секторі;
- 2) визначення причин, що зумовили їх “тінізацію”, ліквідація таких факторів та створення умов або застосування заходів спрямованих на унеможливлення їх появи в майбутньому;
- 3) застосування важелів соціально-економічного впливу з метою поліпшення соціально-демографічного стану країни, наслідком якого має бути стабілізація темпів економічного розвитку на основі інтенсифікації внутрішнього (в тому числі й державного) та зовнішнього інвестування.

Вже сьогодні можна стверджувати, що підвищення Урядом України допомоги при народженні дитини до 8 500 000 грн. є доволі ефективним кроком, що дозволяє не лише удосконалити систему обліку новонароджених, шляхом її детінізації, а й поліпшити умови їхнього біологічного становлення. Однак найпроблемнішими явищами в царині зазначеної проблематики є тіньова смертність та нелегальна міграція. Перше явище зумовлюється високим рівнем наркоманії, алкоголізму серед різних верств населення України, недостатнім рівнем охорони праці на підприємствах різних форм власності, низьким екологічним рівнем безпеки життя, невідповідності рівня доходів рівню оплати (доволі часто неофіційних, а значить – тіньових) медичних послуг підвищеної складності (зокрема операцій).

Друге явище є не лише індикатором митної корупції, а й елементом послаблення національної безпеки держави через незаконний рух кримінальних елементів, наркодилерів, носіїв інфекцій і вірусів. Окремо слід відзначити незаконний рух продукції (контрабанду, що часто супроводжує нелегальну міграцію), що не відповідає встановленим нормам безпеки і якості споживання, і яка, через свою небезпечність, спроможна сприяти погіршенню демографічного стану або створенню додаткових санітарно-епідеміологічних або інших ускладнень у суспільстві.

Характерною рисою визначеної проблематики є те, що доволі складним є визначення рівня небезпечності певної тіньової демографічної тенденції.

Абсолютно зрозуміло, що “громадянські шлюби”, тобто спільне проживання та ведення спільного домашнього господарювання без його офіційної реєстрації не приносять суспільної шкоди і можуть бути джерелом підвищення рівня народжуваності. Інший приклад стосується зростання рівня нелегальної міграції всередину території країни. Він може бути як корисним, у випадку “витоку умів” з країн-сусідів, так і вкрай небезпечним (рух антисоціальних елементів, осіб, що характеризуються девіантною поведінкою тощо). Але, в будь-якому випадку, зростання смертності та зменшення чисельності населення є явищем негативним не лише з економічної, а й з етичної точок зору.

У випадку збільшення нелегальних мігрантів, що можуть бути охарактеризовані як маргінали, це не буде сприяти тривалому зростанню чисельності населення. Характерна особливість цього процесу полягає у тому, що маргінал-мігранти повторно піддаються соціальній декласації [4, с. 29]. В таких випадках, нелегальна міграція є, або може бути джерелом зростання тіньової смертності.

Для подолання такого явища як ТД, до пріоритетних завдань економіко-організаційної активності держави слід віднести:

- активізацію економічних та соціально-економічних методів боротьби з тіньовою економікою (оптимізація фіскально-бюджетного механізму регулювання економіки, реальне налагодження взаємовигідних стосунків між органами державного впливу та економічним сектором суспільства, активізація антикорупційних, економічно обґрунтованих схем взаємодії правоохоронних органів та злочинності у всіх її проявах);

- залучення тіньового капіталу або коштів отриманих незаконним шляхом до благодійності, реалізації соціально-демографічних програм, державних програм регіонального розвитку, відновлення та поліпшення соціальної інфраструктури (пріоритетну роль в даному аспекті відіграє розробка економічно ефективної мотивації);

- удосконалення та автоматизація системи обліку демографічних показників, скорочення штату обліковців та підвищення рівня відповідальності

за достовірність отриманих даних, створення єдиного облікового реєстру; вивільнені службовці можуть бути задіяні в різноманітних соціальних службах, аналітичних та консультативних центрах з питань поліпшення соціально-демографічного стану (для розвитку таких громадських інституцій необхідно передбачати витрати у відповідних місцевих бюджетах).

До процесу подолання зазначених кризових явищ мають бути залучені не лише органи державної влади, в першу чергу законотворчі, та ті, що здійснюють їх реалізацію, а й окремі суб'єкти господарювання та суспільного життя взагалі [12, с. 1052]. Зокрема йдеться про підвищення ролі сім'ї та приватного підприємства як суб'єктів реалізації демографічного аспекту соціальної політики.

В процесі послідовного, покрокового подолання зазначеної проблематики, держава має застосовувати як директивні так і індикативні важелі впливу. Умовно, за природою походження, їх можна поділити на:

- виробничі (умови праці, рівень жорсткості управління та дотримання прав робітників, тривалість робочого дня, кількість вихідних днів та оплачуваної відпустки, можливість просування по службі та кар'єрного зростання, система оплати праці, її рівень та прогресивність, а також рівень розвитку внутрішнього ринку праці підприємства та рівень зайнятості в цілому по країні);

- соціально-інфраструктурні (рівень розвитку та досяжності комунальної інфраструктури, рівень цін комунальних послуг, наявність пільг, субсидій та субвенцій у цій галузі, рівень соціального забезпечення непрацездатного населення, рівень, якість та вартість медичного обслуговування, профілактики та діагностики захворювань, наявність чи відсутність системи перерозподілу виготовленого суспільного продукту на рівні держави, рівень розвитку соціальних служб та дозвілля для обслуговування непрацездатних, пенсіонерів, інвалідів, дітей, обсяг та якість соціальної реклами та пропаганди здорового способу життя, інформатизація суспільства щодо загроз можливих епідемій тощо);

- природно-екологічні (рівень забруднення навколишнього середовища внаслідок виробництва та споживання продукції, середня температура, вологість, висота над рівнем моря та їх відповідність до середніх показників, сприятливих для людського організму);

- регіональні фактори (всі особливості певної території, а саме: ресурсно-виробничий потенціал регіону та ефективність його використання, географічна наближеність до об'єктів виробничого призначення, концентрація виробництва на окремій території, транзитний потенціал регіону, рівень його інформаційного забезпечення тощо);

- інтегровані (загальний рівень доходів сімей, до якого входить рівень оплати праці робітників та забезпечення непрацездатних, рівень оплати праці зумовлений високим ресурсним потенціалом регіону, рівень соціального захисту осіб постраждалих внаслідок стихійних лих певної території з небезпечними для життя умовами та багато інших) фактори та важелі соціально-економічного впливу.

Проведене дослідження має подвійний новаторський зміст. По-перше, розглянуто та класифіковано таке явище як ТД і по-друге визначено способи його подолання та запобігання. На теоретичному рівні визначено загальну модель соціально-економічного впливу на негативні зміни в демографічному стані, в тому числі й на ТДП. Практичне значення проведеного дослідження лежить у площині можливості поліпшення демографічного стану, стабілізації та підвищення рівня прогнозованості демографічних процесів як одного з факторів, що визначає рівень інвестиційної привабливості країни або її окремого регіону. Подальші дослідження в цьому напрямку дозволять вибудувати комплексну, ретельно розроблену та науково обґрунтовану систему важелів соціально-економічного впливу на демографічні тенденції, визначити роль держави, та рівень інтенсивності її втручання в подолання та запобігання демографічних криз.

Література

1. Лібанова Е. Соціально-економічна політика держави та її вплив на зміну соціальної структури суспільства // Україна: аспекти праці. – 1999. - №8. – С. 18-28.
2. Мандибура В.О. Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні // Наукові записки. Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Том 4. – К.: КПВД “Педагогіка”, 2004. С. 92-103.
3. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.
4. Мандибура В. Особливості процесів маргіналізації в Україні // Україна: аспекти праці. – 1998. № 6. С. 27-33.
5. Пирожков С. Трудовой потенциал в демографическом измерении. – К.: Наукова думка, 1992. – 176 с.
6. Пискунов В.П., Стешенко В.С. Отношения воспроизводства населения как предмет демографического изучения. – К.: Изд. ИЭ АН УССР, 1984. – 47 с.
7. Піскунов В. Про необхідність розвитку елементів плюралізму у методології демореальності // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття. Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. II. – Київ-Чернівці: Вид-во КВП, 1997. – с. 240-245.
8. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: “АртЕк”, 1995. – 256 с.
9. Стешенко В., Піскунов В. До питання про концепцію національної демополітики в Україні // Демографічні дослідження. Вип. 18. – К.: ІЕ НАНУ, 1996. – с. 31-42.
10. Стешенко В.С. Изучение воспроизводства населения (теоретические проблемы). – К.: Наукова думка, 1981. – 326 с.
11. Яковенко Р.В. Економічні важелі управління демографічним станом на рівні регіону // Наукові праці Кіровоградського Державного технічного університету. Випуск третій. – Кіровоград: Видавництво КДТУ, 2002. С. 44-49.
12. Яковенко Р.В. Соціально-економічні важелі впливу на тіньові демографічні процеси // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : в 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2005. – Вип. 210. – Т. IV. – С. 1048–1054.

Р. В. ЯКОВЕНКО

к.е.н., доцент